

FENOMEN SATHYA SAI BABY. PRÓBA ANALIZY RELIGIOZNAWCZO-PSYCHOLOGICZNEJ

ks. Andrzej Wańka, ks. Sławomir Bukalski

WSTĘP

Doświadczenie egzystencjalnej niewystarczalności osoby ludzkiej i towarzyszące jej przeświadczenie o wadze religijnego wymiaru egzystencji zawsze znajdowało istotne miejsce w kulturze. Nie potrzeba być socjologiem religii by zauważyć, że współcześnie, po okresie racjonalizmu i scjentyzmu, nastąpił wzrost zainteresowania religią i różnego rodzaju poszukiwaniami duchowymi. Przejawia się on nie tylko w różnego typu zjawiskach kultury, ale także w lawinowo wręcz narastającej liczbie grup religijnych i sekt. Poszukiwania te są domeną młodzieży, choć nie wyłącznie.

Współczesne odradzanie się religijności charakteryzuje się wzmożonym poszukiwaniem alternatyw na Wschodzie. Kulturowe kontakty Zachodu ze Wschodem mają długą historię, jednak bardziej intensywne zainteresowanie religią i kulturą Orientu notuje się w Ameryce i krajach Europy Zachodniej od drugiej połowy XIX w. W Polsce zainteresowanie religiami azjatyckimi, a zwłaszcza tradycjami wywodzącymi się z Indii sięga samych początków XX wieku (wskazać tu można choćby na literatów okresu Młodej Polski oraz takie orientalizujące stowarzyszenia jak: Towarzystwo Teozoficzne, Towarzystwo Antropozoficzne, Związek Eleuzis). Zainteresowania te nie miały jednak wówczas charakteru masowego¹. Dopiero lata sześćdziesiąte XX w. przyniosły na Zachodzie prawdziwą eksplozję zainteresowania Wschodem. Do Polski prądy te dotarły z pewnym opóźnieniem, jednak już na początku lat siedemdziesiątych istniały u nas zorganizowane grupy neo-hinduistyczne i neobuddyjskie. Ich aktywność gwałtownie wzrosła po roku 1980 i współcześnie wciąż utrzymuje się na wysokim poziomie². Sytuacja w

¹ Por. F. Wilhelm, H. G. Rawlinson, *India and the Modern West*, (w:) *A Cultural History of India*, (edited by A. L. Basham), Oxford 1975, s.470 – 486.

² Por. M. Marczevska-Rytko, *Religie niechrześcijańskie w Polsce*, Lublin 1997, s. 53 –55, s.60 – 61.

Polsce wydaje się tu być odbiciem przemian dokonujących się w kulturze Zachodu.

Na tym tle rozpatrywać należy zjawisko popularności, z jaką spotyka się na całym świecie, w tym również w Polsce, osoba i nauka Sathya Sai Baby. Szacuje się, że na świecie żyje około 10 milionów zwolenników tej nauki, zdecydowana większość z nich w Indiach, choć nie wyłącznie. Jak się oblicza, istnieje około 1200 ośrodków Ruchu Sathya Sai Baby w 137 krajach świata. W Polsce idee te obecne są od końca lat osiemdziesiątych i szybko zostały zauważone przez opinię publiczną³. Jednocześnie przy stosunkowo wysokiej popularności tych idei ciągle widoczne są braki w zakresie krytycznej analizy światopoglądu i szczegółów założeń doktrynalnych tego zjawiska. Dlatego artykuł niniejszy pragnie przyczynić się do zapełnienia istniejącej luki, poprzez krytyczną analizę doktryny głoszonej przez Sathya Sai Babę, z religioznawczego i psychologicznego punktu widzenia pod kątem udzielenia odpowiedzi na pytanie - na płaszczyźnie religioznawczej - o jej principia metafizyczno – religijne, natomiast na płaszczyźnie psychologicznej, udzielenie, w oparciu o dokonaną analizę religioznawczą, odpowiedzi na pytania o wiarygodność osoby, metod działania i motywów przynależności. Są to jednocześnie doktrynalne i psychologiczne principia stymulujące zainteresowanie tym zjawiskiem.

Artykuł niniejszy powstał w oparciu o dostępną literaturę źródłową, której aspektowy charakter, niestety, nie zawsze pozwala wyczerpująco odpowiedzieć na wszystkie istotne kwestie. Precyzyjne ustalenie doktryny nauczanej przez Sathya Sai Babę nie jest rzeczą łatwą, gdyż jego publikacje, które bardzo często są zapisem wygłoszonych przemówień, nie są systematycznym wykładem, lecz mają najczęściej charakter kaznodziejsko-popularyzatorski. W związku z tym także ich język ma charakter opisowy i nieostry. Obce są mu definicje, precyzyjna terminologia, ostre i jednoznaczne ustalenia zakresu treściowego używanych pojęć, metodyczne analizy poddane rygorom logiki, skrupulatne uzasadnienia prezentowanych sądów i opinii. Brak jest też ujęć przedstawiających prezentowane poglądy w sposób wyczerpujący. W analizowanych wypowiedziach spotykamy ujęcia cząstkowe, ogólnikowe, odwołujące się chętnie do obrazów i emocji. Wszystko to sprawia, że niniejsza próba zebrania i krytycznej analizy doktrynalnych przeświadczeń Sathya Sai Baby ma z konieczności charakter rekonstrukcji poglądów.

Dla osiągnięcia wyznaczonego celu autorzy posłużyli się metodą polegającą na zebraniu, systematyzacji i krytycznej analizie badanej doktryny, a w części psychologicznej na jej interpretacji w świetle adekwatnych narzędzi. Wnioski przedstawione zostaną w zakończeniu. Z oczywistych powo-

³ Zob. T. Doktor, Nowe ruchy religijne i parareligijne w Polsce, Warszawa 1999, s. 89.

dów metodologicznych, autorzy świadomie powstrzymują się od sądów wartościujących.

I. ASPEKT RELIGIOZNAWCZY

1. Osoba

Satya Sai Baba (wł. Sathyanarayana Ratnakra Raju) urodził się w 1926 r. w Puttaparti – małej wiosce w południowych Indiach. W wieku czternastu lat porzucił szkołę i ogłosił się inkarnacją hinduskiego świętego - uważanego przez wyznawców za awatarę Śiwy - Sai Baby z Shirdi, zmarłego w 1918 r., zmienił też imię na Satya Sai Baba. Przez swoich wyznawców uznawany jest za awatarę Śiwy i Śakti⁴ Historia jego życia pełna jest niezwykłych opowieści i legend trudnych do zweryfikowania⁵ Według jego zwolenników posiada on niezwykłe, wręcz cudowne, zdolności: uzdrawiania, jasnowidzenia, przepowiadania przyszłości, bilokacji, a przede wszystkim materializowania różnych przedmiotów (medaliki, obrazki, pierścienie, pokarmy, ogromne ilości świętego popiołu – wibutti, itp.). Jego zwolennicy utrzymują nawet, że wskrzeszał on zmarłych⁶ Swoje paranormalne uzdolnienia często manifestuje publicznie, na życzenie proszących. W 1960 r. wyznaczył datę swej śmierci na rok 2019 i zapowiedział swą kolejną inkarnację, jako Prema Sai Baba⁷ Zasłynął także jako błyskotliwy mówca poruszający w swoich wystąpieniach (które sam nazywa dyskursami) tematy związane z życiem religijnym i ścieżką duchowego rozwoju. Żyje w założonym przez siebie ośrodku w Prashanti Nilayam, który rzadko opuszcza. Jako charzmatyczny przywódca skupia wokół siebie licznych entuzjastów zarówno w Indiach, jak i w krajach zachodnich. Realizacji jego przesłania mają służyć utworzone w tym celu szkoły, uniwersytet, szpitale i centra pracy społecznej prowadzone przez Shri Satya Sai Seva Organization. Propagowaniem nauki Satya Sai Baby zajmują się istniejące w kilkudziesięciu krajach

⁴ R. Hammer, *Men and Movements*, (w:) *Eerdmans' Handbook to the World's Religions*, Grand Rapids, Michigan 1982, s.178; J. Jastrzębski, S. Bednarek, *Sai Baba*, (w:) *Encyklopedia Nowej Ery*, Wrocław 1996, s. 303 – 304.

⁵ Przykładów dostarczają obficie poświęcone mu publikacje, np.: J. Nara, *Misterium Sai. Życie, nauki i cuda Satya Sai Baby*, Wrocław – Opole 1993, s.5 – 31; zob. także S. Beźnic, *Przegląd nowych ruchów religijnych w Polsce*, (w:) E. Barker, *Nowe ruchy religijne*, Kraków 1997, s.273.

⁶ Zob. J. Nara, *Głos z Indii. Bhagawan Śri Satya Sai Baba i Odwieczna Droga Prawości*, Wrocław 1994, s.24; M. N. Das, *Cuda wielkich nauczycieli*, Bydgoszcz 1994, s.302 – 309; E. Haraldsson, *Cuda to moje wizytówki*, Bydgoszcz 1995, s. 334 – 336, s.373 – 383, s.397 - 429.

⁷ Zob. J. Nara, *Misterium...*, dz.cyt., s.41 – 42.

świata Organizacje Satya Sai, które działają według regulaminu ogłoszonego przez Satya Sai Babę 14 stycznia 1981 r. oraz „Kodeksu postępowania i zasad Satsangu”⁸

2. Doktryna

A. Teologia

Sathya Sai Baba urodził i wychował się w Indiach, nic więc dziwnego, że starożytna kultura tego subkontynentu wywarła trwałe piętno także na jego przekonaniach religijnych. Zależność ta widoczna jest m.in. w jego rozumieniu Boga. Teistyczny charakter światopoglądu Sathya Sai Baby nie podlega wątpliwości. Odniesienia do Absolutu pojawiają się bardzo często w jego wypowiedziach. Jednocześnie te same wypowiedzi w sposób jednoznaczny wskazują, że w przypadku ich autora na pewno nie można mówić o monoteistycznej koncepcji Boga. Nie udało nam się napotkać ani w literaturze źródłowej, ani w opracowaniach żadnej wypowiedzi, która stwierdzałaby liczebność panteonu bóstw uznawanych przez Sathya Sai Babę. Jednak jego politeizm jest niewątpliwy.

Bóstwa wchodzące w skład tego panteonu posiadają wyraźną proveniencję hinduistyczną. Są one uszeregowane według hinduistycznej hierarchii, a ich zadania mają aspektowy charakter. Spotykamy wśród nich m. in.: Brahmę, Wisznu i Iśwarę (Śiwę)⁹ Brahma odpowiada za proces tworzenia, Wisznu za podtrzymywanie istnienia, a Iśwara (Śiwa) za jego zanikanie i rozpad. Nad wspomnianą triadą bóstw stoi bóstwo najwyższe określane przez omawianego autora terminami: *Bhagawan*¹⁰, *Bóg*, lub *Pan Bóg*. Władą on Brahmą, Wisznu i Iśwarą oraz zarządza kosmicznymi procesami. Bhagawanowi podległe są też inne *bóstwa opiekuńcze*. Do tych ostatnich należą np.: Czittagupta, bóstwo odpowiedzialne za rozrachunek ludzkich czynów¹¹

⁸ Por. T. Doktor, Nowe ruchy...dz.cyt.,s. 87 – 88; S. Beźnic, dz. cyt.,s. 273 – 274; S. Woźniakowski, Czym jest Organizacja Sathya Sai, „Sai Ram” 1997,nr16,s. 27.

⁹ Zob. Sathya Sai Baba, Bóg: Trójca i Kosmos. Dyskurs Sai, „Sai Ram” 1997,nr16, s.1-2.

W hinduizmie Iśwara oznacza Najwyższego Boga, w szczególności Śiwę, lub inne bóstwo osobowe. Por. M. Lurker, Leksykon bóstw i demonów, Warszawa 1999,s. 126; L. Frederic, Słownik cywilizacji indyjskiej, t. 1, Katowice 1998,s. 385. W cytowanej wypowiedzi Sathya Sai Baby, Iśwara oznacza Śiwę, wskazują na to zarówno przypisywane mu funkcje, jak i obecność pozostałych bogów najpopularniejszej hinduskiej Trimurti, a także szerszy kontekst cytowanej wypowiedzi (zwl. s. 2).

¹⁰ Bhagawan jest określeniem najwyższego boga, stosowanym przez niektóre ludy pierwotne Indii (np. Bhilów). Zob. M. Lurker, Leksykon...,dz.cyt.,s.53.

¹¹ Zob. Sathya Sai Baba, Bóg:...,dz.cyt., s.2,s.4.

Hierarchizacja bóstw jest uzasadniona ich zadaniami wobec ludzi i przedstawiana na sposób antropomorficzny. Bóstwa podległe Bhagawanowi wysłuchują ludzkich modłów, po czym „... badają meritum każdej sprawy i poddają swe rekomendacje Bogu”¹² Sam Bhagawan, jest niedefiniowalny i wszechobecny¹³ Nie jest on jednak w pełni autonomiczny. Jego działanie podlega bowiem kosmicznemu, nieosobowemu spopularyzowanemu przez Upaniszady prawu *dharmy*, któremu również podporządkowane są bóstwa opiekuńcze. Dharma jest powszechnym prawem porządkującym cały świat, nawet boski¹⁴, dlatego Bhagawan nie ingeruje w działanie podległych mu bóstw, ale pozwala im działać zgodnie z tym najwyższym kosmicznym prawem¹⁵ Zdaniem Sathya Sai Baby, Bóg posiada zawsze dwa aspekty: męski – ojcowski i żeński - macierzyński. Bóstwo kobiece jest niezbędne, by kultura (religia) pod wpływem męskiego aspektu bóstwa nie stała się „twarda, sztywna, niebezpieczna czy wreszcie okrutna”¹⁶

Obok wymienionych bóstw, Sathya Sai Baba, w innej swojej wypowiedzi, zakłada też istnienie bezosobowej, niepoznawalnej zasady całego wszechświata – brahmana. Owa nieosobowa zasada – brahman, posiada cechy absolutne, jest wszechmocny i wszechobecny. W stosunku do wszechświata cechuje go immanencja. W przypadku człowieka, przyjmuje on formę najwyższej jaźni, niezniszczalnej duszy, iskry bożej w człowieku¹⁷ Wszystko, cokolwiek istnieje we wszechświecie jest jego *manifestacją*, co autor odaje też przy pomocy terminu *ucieleśnienie*¹⁸

Niestety Sathya Sai Baba nie wyjaśnia nigdzie relacji zachodzących między bezosobową zasadą rzeczywistości – brahmanem, a stojącym na czele hierarchii bóstw i wykazującym cechy osobowe Bhagawanem. Kwestią otwartą pozostaje więc pytanie, czy na zasadzie analogii do przemian w rozumieniu, jakim w Upaniszadach uległo wedyjskie pojęcie brahmana, mamy prawo odczytywać postać Bhagawana, jako osobowego bóstwa symbolizującego w teologii Sathya Sai Baby niepoznawalnego brahmana?

¹² Tamże, s. 4.

¹³ Por. Tamże, s.4, s.10.

¹⁴ Dharma jako kosmiczne prawo porządkujące uniwersum znane jest z Upaniszad, w Wedach spotykamy je pod nazwą *rita*. O roli rity i dharmy w hinduizmie zob. T. Dajczer, Buddyzm w swej specyfice i odrębności wobec chrześcijaństwa, Warszawa 1993, s. 53 - 57.

¹⁵ Por. Sathya Sai Baba, Bóg..., dz.cyt., s.5, s.7.

¹⁶ S. Stepski – Doliwa, Sai Baba mówi o związkach, Bydgoszcz 2000, s.278.

¹⁷ Por. L. Podzorski, Sathya Sai Baba, Cieszyn brw, s.67.

¹⁸ Sathya Sai Baba, Szukajcie guru wewnątrz siebie. Dyskurs Sai, „Sai Ram” 1997, nr17, s.2, s.6.

B. Kosmologia

Jak to zostało zaznaczone w poprzednim punkcie, hinduizm jawi się jako główne źródło religijnych i ontologicznych poglądów Sathya Sai Baby. Dotyczy to także jego koncepcji uniwersum. W analizowanych publikacjach spotykamy rozumienia świata jako panenergicznej projekcji Absolutu, które posiada wyraźne rysy monistyczne i panteistyczne¹⁹ Absolut jest energią i boską energią pochodzącą od Absolutu, która tworzy formy istniejące we wszechświecie i jest zarazem ich treścią, przenika wszystko, co istnieje, promieniując nieustannie we wszechświecie²⁰ Dlatego wszechświat pojmowany jest w analizowanych wypowiedziach panteistycznie, jako ucieleśnienie, manifestacja brahmana, który przenika każdy jego element. W swym rozumieniu rzeczywistości Sathya Sai Baba odrzuca kategorycznie wszelki pluralizm bytowy: „Kosmos przedstawia się wam jako manifestacja wielości i różnorodności, lecz w rzeczywistości różnorodność nie istnieje”²¹ W takim uniwersum pomiędzy nieosobowym brahmanem, osobowymi bóstwami opiekuńczymi, człowiekiem, zwierzętami a pozostałymi elementami uniwersum istnieje bytowa ciągłość. Natomiast różnica między tymi bytami, nie jest różnicą istoty, ale stopnia.

Taki wszechświat jawi się jako uporządkowany i harmonijny. Źródłem tego porządku jest wspomniane już, najwyższe kosmiczne prawo dharmy, dlatego istnienie wszechświata, tak jak w hinduizmie, ma u Sathya Sai Baby charakter cykliczny. Składają się na nie trzy procesy: tworzenia, utrzymywania w istnieniu i rozpadu. Procesy te przebiegają zgodnie z kosmicznym prawem dharmy, a za ich przebieg odpowiadają wskazane w poprzednim punkcie bóstwa²² Tak rozumiany wszechświat pojawia się, rozwija i zanika, by znów na nowo rozpocząć kolejny, podobny cykl, i tak dzieje się przez nieskończoną liczbę eonów czasu. Istniejące we wszechświecie byty podlegają reinkarnacji, która dokonuje się zgodnie z zasadami powszechnego, nieosobowego prawa karmana, odpłacającego z niezłomną konsekwencją za czyny popełnione w poprzednim wcieleniu²³ Cykliczność istnienia wszechświata i prawo reinkarnacji wskazują, że w sposób nieodzowny taka wizja uniwersum zakłada również cykliczny charakter czasu i płynące z tego założenia konsekwencje w dziedzinie antropologii.

¹⁹ Por. J. Nara, Spotkania z Sai Babą. Obrazy z życia i nauczania Satya Sai Baby, Wrocław – Opole 1993, s.176, s.261.

²⁰ Por. J. Nara, dz.cyt., s.176.

²¹ Sathya Sai Baba, Szukajcie..., dz.cyt., s.2.

²² Por. Sathya Sai Baba, Bóg:..., dz.cyt., s.1 – 2.

²³ Por. J. Nara, Spotkania z ..., dz.cyt., s.137 – 138.

C. Antropologia

Pojmowanie przez Sathya Sai Babę uniwersum jako monistycznej jedności i totalności, ucieleśniającej brahmana, przekłada się także na koncepcję człowieka, który jest przez niego pojmowany jako integralna część kosmicznej całości, jako mikrokosmos, odzwierciedlający w sobie całe uniwersum²⁴ Jego prawdziwą istotę – duszę, stanowi tak jak w hinduizmie atman – jaźń, która podobnie jak w Upaniszadach jest tożsama z brahmanem:” *Atma – to Bóg*”²⁵ Atman jest też źródłem wielkości człowieka. Takie utożsamienie prowadzi bowiem do stwierdzenia nieuświadomionej boskości każdego człowieka²⁶ ”Jesteście tym wszechmocnym i wszechobecnym brahmanem. (...) Wszystko to, co widzicie jest brahmanem. Poszukiwanie Boga jako czegoś różnego od was jest ułudą”²⁷ Na innym miejscu stwierdza: „uważajcie się za Boga w każdym czasie i w każdej sytuacji”²⁸ Ciało w antropologii Sathya Sai Baby nie odgrywa znaczącej roli, jest ono mieszkaniem ducha – atmana i często traktowane jest jako czynnik ograniczający, więziący ducha²⁹ Jest ono jak ubranie, które jest przywdziewane przez atmana na okres jednego życia, po to by po jego śmierci przywdziać kolejne w procesie reinkarnacyjnym³⁰

Oceniając negatywnie wszelkie poczucie dualizmu oraz odrębności Boga i człowieka, Sathya Sai Baba uznaje wszelką indywidualność za więzienie jaźni³¹ i zawadę w drodze do zbawienia.³² To ostatnie postrzega także na sposób hinduistyczny, jako wygaśnięcie pragnień³³ i zaniknięcie wszelkiej odrębności³⁴ Podobnie źródła prawdziwego postępu ludzkości dopatruje się w uświadomieniu sobie przez ludzi swej istotnej Boskości³⁵ Takie założenia prowadzą nas do wniosku, że rozwój, a ostatecznie także zbawienie człowieka, polega na gnostycznym rozwijaniu samoświadomości ukrytego w nim bóstwa, co nadaje tej doktrynie wyraźny charakter autosoteryczny. Jed-

²⁴ Por. Sathya Sai Baba, Zrealizuj Boga przez miłość. Dyskurs Sai, „Sai Ram”1997, nr 18, s.6.

²⁵ J. Nara, Spotkania z ...,dz.cyt., s.175.

²⁶ Por. tamże, 251 – 253, 103 – 104, 220; Sathya Sai Baba, Zrealizuj...,dz.cyt.,s.6; tenże, Szukajcie...,dz.cyt., s.2,s.6; J. Nara, Dobra Nowina Issy i Sai, Wrocław 1996, 19.

²⁷ Sathya Sai Baba, Szukajcie...,dz.cyt.,s.2.

²⁸ Tamże,s.4; zob. także J. Nara, Spotkania z...,dz.cyt.,s.176.

²⁹ Por. L. Podzorski, Sathya...,dz.cyt.,s.79.

³⁰ Por. J. Nara, Spotkania z...,dz.cyt.,s.175 – 176.

³¹ Por. tamże,s.104.

³² Por. tamże,s.173,s.262 – 263.

³³ Por. tamże,s.175.

³⁴ Por. tamże,s. 220,s.252.

³⁵ L. Podzorski, Sathya...,dz.cyt.,s.79.

nocześnie jednak, postępując za hinduistyczną bhakti, Sathya Sai Baba głosi konieczność miłości i czci Boga³⁶

W świetle doktryn o atmicznym charakterze ducha ludzkiego i reinkarnacji, rodzi się pytanie o podmiot ludzkiej osobowości, zwłaszcza przy założeniu kontynuacji cyklicznych odrodzeń, aż do osiągnięcia ostatecznego zbawienia? Skoro najgłębszym principium człowieka (bytu) jest boski pierwiastek, jakim jest atman, to osoba ludzka ma charakter nietrwały i przejściowy, konstytuująca ją jaźń odrodzi się ostatecznie w innej postaci.

W kwestiach epistemologicznych Sathya Sai Babę cechuje oparta na monistycznym panteizmie postawa introwertyczna. Deklaruje on fundamentalną nieufność wobec możliwości ludzkiego umysłu i ciała, na korzyść dowartościowania wewnętrznego doświadczenia, które niekiedy określa mianem głosu sumienia³⁷ Tak, jak w Upaniszadach boskość, staje się poznawalna na drodze wewnętrznego odczuwania, w procesie tym ani objawienie pozytywne, ani rozumowanie spekulatywne nie są nieodzowne³⁸ Podstawą jej poznawalności na drodze wewnętrznego doświadczenia jest jej immanencja w stosunku do świata i człowieka³⁹

D. Religiologia

Sathya Sai Baba wszystkie religie traktuje jako równe, podobnie jak na równi stawia wszystkich założycieli religii⁴⁰ Istniejące religie postrzega w sposób wyraźnie relatywistyczny i redukcjonistyczny, jako odmienne ścieżki na tę samą górę⁴¹ Źródłem takiego poglądu czyni on założenie mówiące, że wszystkie religie cechuje wewnętrzna jedność treści i zgodność celów. Natomiast niezaprzeczalnie istniejące różnice tłumaczy wypaczeniami pierwotnej prawdy spowodowanymi ludzkim egoizmem i ciasnymi horyzontami umysłowymi oraz przywiązaniem do ciała⁴²

Warto jednak zauważyć, że w szczegółach jedność ta okazuje się sprowadzać do zgodności podstawowych norm moralnych. Do podstawowych treści wspólnych wszystkim religiom Sathya Sai Baba zalicza bowiem ogólnikowo: „moralność, prawość, miłość bliźniego, dobroczynność, praw-

³⁶ Por. L. Podzorski, Sathya...,dz.cyt.,s.79.

³⁷ Por. Sathya Sai Baba, Zrealizuj...,dz.cyt.,s.6.

³⁸ Por. Sathya Sai Baba, Bóg:...,dz.cyt.,s.10; J. Nara, Dobra...,dz.cyt.,s.14. Na temat epistemologii Upaniszad zob. J. B. Chethimattam, Nurty myśli indyjskiej, Warszawa 1974, s.93 – 95.

³⁹ Por. Sathya Sai Baba, Szukajcie...,dz.cyt.,s.4.

⁴⁰ Por. L. Podzorski, Sathya...,dz.cyt., s.72,s.80.

⁴¹ Obraz taki wylania się z jego wypowiedzi – por. Por. J. Nara, Spotkania z...,dz.cyt.,s.34;s.124 – 125,s.178 – 179; tenże, Głos z...,dz.cyt.,s.16 – 17,s.42. W taki sposób odczytują go też jego zwolennicy, zob. S. Woźniakowski, Czym...,dz.cyt., s.27.

⁴² Por. Sathya Sai Baba, Zrealizuj...,dz.cyt., s.3,s.6.

dę, tradycję, wstrzeźliwość i niekrywdzenie”⁴³ Natomiast na temat ewentualnych podobieństw „dogmatycznych” albo milczy, albo próbuje je wykazać na drodze reinterpretacji i relatywizacji tradycyjnej doktryny w świetle założeń hinduistycznych. Przykładem może być tu reinterpretacja dogmatu o Eucharystii. Sathya Sai Baba jednoznacznie stwierdza, że gdy Jezus ustanawiał sakrament eucharystii to: „miał na myśli to, że wszystkie stworzenia z ciała i krwi powinny być traktowane jak On sam i że nie należy czynić rozróżnień w rodzaju przyjaciel – wróg, my – oni. Każde ciało jest jego ciałem, podtrzymywanym przy życiu przez chleb (pokarm); każda kropla krwi płynąca w żyłach każdego stworzenia jest Jego, żywiona przez energię udzieloną przez wino (napój). Innymi słowy, każdy człowiek jest Boski i jako taki zasługuje na cześć”⁴⁴

Sathya Sai Baba, wyrosły w tradycji hinduistycznej bhakti, czyni z niej principium swego rozumienia religii. Dlatego zadanie religii w odniesieniu do Boga postrzega jako doprowadzenie człowieka do stanu odczuwania immanentnej jedności z Bogiem, która płynie z przeświadczenia o wewnętrznej boskości każdego człowieka. To zjednoczenie osiąga się przez miłość do Boga⁴⁵ Na płaszczyźnie społecznej wyraża się ono przede wszystkim w kategoriach moralno – egzystencjalnych, jako usuwanie nieporozumień i budowanie międzyludzkiej jedności oraz przekazywanie ideałów życia⁴⁶ Natomiast na płaszczyźnie osobistej polega na samorealizacji jaźni⁴⁷ Jednakże, także w tym przypadku Sathya Sai Baba nie jest wolny od reinterpretacji religii z perspektywy doktryny hinduistycznej, co wyraża się w wyznaczaniu religiom zadania uwolnienia ludzkości z kajdan prawa karmana⁴⁸

Oczywiście takie deklaracje muszą w sposób naturalny budzić nie tylko wśród chrześcijan, lecz także wśród wyznawców innych religii profetycznych zrozumiwały sprzeciw. Podobnie jak niektóre wypowiedzi Satya Sai Baby na temat Jezusa Chrystusa⁴⁹, którego naukę i posłannictwo interpretuje z punktu widzenia własnych założeń doktrynalnych. Niekiedy opinie te nie liczą się zupełnie z danymi historycznymi i przybierają formę groteskową, jak choćby w przypadku tez, sugerujących że Jezus w czasie swego ziem-

⁴³ Sathya Sai Baba, Zrealizuj...,dz.cyt., s.3.

⁴⁴ L. Podzorski, Sathya...,dz.cyt.,s.77.

⁴⁵ Por. Sathya Sai Baba, Zrealizuj...,dz.cyt.,s.5 – 6,s.9.

⁴⁶ Por. tamże,s.3.

⁴⁷ Por. tamże,s.7.

⁴⁸ Por. J. Nara, Spotkania z...,dz.cyt.,s.102.

⁴⁹ Satya Sai Baba chętnie wypowiada się na temat Jezusa z Nazaretu, przykładem może być zbiór nauk o Jezusie opublikowany jako książka: Satya Sai Baba, Nauka Issy. Dyskursy o nauce Jezusa Chrystusa, Wrocław – Opole 1992.

skiego życia podróżował po Rosji, a Jego świadomość religijna rozbudzona została w czasie pobytów w klasztorach w Kaszmirze i Tybecie⁵⁰, lub że w czasie ukrzyżowania Bóg Ojciec zwrócił się do Jezusa w słowach: „Wszystkie życie jest jedno, drogi Mój Synu. Bądź dla wszystkich jednaki”⁵¹ Konsekwencją metafizycznych i religijnych założeń Sathya Sai Baby są jego wypowiedzi dotyczące Maryi. Widzi on w Maryi nie Matkę Bożą, lecz żeńskie bóstwo, kobiecy aspekt Boga – Boską Matkę. Stwierdza, że Maryja „nie jest Matką Boga, tylko Boską Matką”⁵² na wzór hinduistycznej bogini Sity małżonki Ramy: „...wyobraź sobie Sitę, cudowną Boską Matkę, która przychodzi ponownie na świat jako Maria, by w Jezusie obdarować ludzkość Zbawicielem. (...) Maria to Bogini, która zstąpiła na ziemię i wzięła na siebie to wielkie cierpienie, by z całego serca służyć światu”⁵³ Innym przykładem zupełnie dowolnego traktowania danych biblijnych jest sugerowanie, że niedziela jest świętem, które chrześcijanie obchodzą na pamiątkę odpoczynku Boga po zakończeniu właśnie w tym dniu dzieła stworzenia świata⁵⁴ Poglądy te Sathya Sai Baba uzasadnia autorytetem tajemniczej księgi, pochodzącej z XV w., która przekazuje pełną, także nie odnotowaną w ewangeliach kanonicznych, wiedzę o życiu i nauczaniu Jezusa⁵⁵ Wypowiedzi te są przykładem prób zupełnie dowolnej reinterpretacji doktryny innej religii w świetle własnych założeń. Z krytycznego punktu widzenia postępowania takiego nie da się usprawiedliwić, ani utrzymać.

E. Samoświadomość

Wypowiedzi Sathya Sai Baby na tematy społeczne charakteryzuje wyraźne idealizowanie starożytnej przeszłości, któremu na zasadzie kontrastu towarzyszy zdecydowanie negatywna ocena obecnego stanu obyczajowości i zachowań, przy czym szczególną uwagę zwraca on na jedności i istniejące podziały⁵⁶ I właśnie wychodząc od krytycznej oceny obecnego duchowego stanu społeczeństw Satya Sai Baba otwarcie stwierdza, że jest boskim awatarem i że jego misją jest duchowe odrodzenie ludzkości⁵⁷ Przejawem tego odrodzenia ma być pokonanie międzyludzkich podziałów i zjednoczenie ca-

⁵⁰ Por. J. Nara, *Głos z...*, dz.cyt., s.49; Satya Sai Baba, *Nauka...*, dz.cyt., s.98; L. Podzorski, *Sathya...*, dz.cyt., s.76.

⁵¹ J. Nara, *Głos z...*, dz.cyt., s.50, s.128 – 129, s.158.

⁵² S. Stepski – Doliwa, *Sai Baba...*, dz.cyt., s.278.

⁵³ Tamże, s.279.

⁵⁴ Por. Sathya Sai Baba, *Zrealizuj...*, dz.cyt., s.4.

⁵⁵ Tamże, s.5.

⁵⁶ Tamże, s.3 – 4.

⁵⁷ Por. J. Nara, *Spotkania z...*, dz.cyt., s.100 - 101; tenże, *Głos z...*, dz.cyt., s.13 – 17; tenże, *Misterium...*, dz.cyt., s.40.

⁵⁸ Por. L. Podzorski, *Sathya...*, dz.cyt., s.78; J. Budzik, *Żywe słowo i przesłanie Satya Sai Baby*, Wrocław 1998, s.45.

łej ludzkości w miłości i braterstwie bez różnicy kasty, wyznania, kraju czy koloru skóry⁵⁸ Zauważmy, że w tym aspekcie Sathya Sai Baba nie trzyma się konsekwentnie myśli hinduistycznej znanej z Upaniszad. Odrzuca bowiem zawartą tam ideę, że to właśnie kosmiczne prawo dharma jest zasadą dzielącą społeczeństwo na kasty. Odrzucając podział kastowy zbliża się w swych poglądach do tych, jakie w tej kwestii głosił Gandhi.

Jednakże już w samym procesie wprowadzania powszechnego braterstwa istotną rolę odgrywają płynące z hinduizmu założenia metafizyczne. Ważną pomocą na drodze do powszechnego braterstwa ma być bowiem skoncentrowanie ludzi na realizacji obecnego w nich brahmana, tożsamego z najgłębszą jaźnią człowieka – atmanem⁵⁹. Zjednoczenie to miałoby w sposób konieczny obejmować także pokonanie istniejących różnic religijnych i odkrycie ich najgłębszej wewnętrznej jedności.

Istotnym aspektem samorozumienia misji Sathya Sai Baby są dążenia uniwersalistyczne, a nawet globalistyczne, mające uczynić z jego nauki rodzaj ścieżki duchowego rozwoju, którą mogliby podążać wyznawcy wszystkich religii⁶⁰. Dążenia te opiera o założenie wewnętrznej, istotowej jedności i zgodności doktryn religii świata, dlatego w swojej nauce nie ogranicza się do hinduizmu, lecz odwołuje się do wybranych elementów nauk wielkich religii świata, jak to zostało wskazane w poprzednim punkcie⁶¹. Sugeruje, że religie powinny koniecznie pokonać wszelkie różnice, także doktrynalne, bo i te są głęboko nieprawdziwe. Postawa taka prowadzi w swych ostatecznych skutkach do powstania jednej globalnej religii, która wchłonęłaby wszystkie obecnie istniejące religie. Przedstawione wyżej analizy doktryny Sathya Sai Baby prowadzą nas do wniosku, że choć religia ta miałaby charakter eklektyczny, to w dominującej części oparta byłaby na założeniach hinduistycznych. Zaprojektowany przez Satya Sai Babę emblemat jego ruchu, który streszcza jego poglądy, symbolizuje wewnętrzną jedność wszystkich tradycji religijnych i całej rasy ludzkiej. Dostrzegamy w nim symbole hinduizmu, zaratusztrianizmu, chrześcijaństwa i islamu, umieszczone wokół rozkwitającego pąka lotosu.⁶²

⁵⁹ Por. Sathya Sai Baba, *Szukajcie...*, dz.cyt., s.6.

⁶⁰ Por. R. Hammer, *Men...*, dz.cyt., s.178.

⁶¹ Por. J. Nara, *Głos z...*, dz.cyt., s.40, s.42.

⁶² Interpretacja tych symboli podana jest w: J. Nara, *Misterium...*, dz.cyt., s.28, tenże, *Głos z...*, dz.cyt., s.41.

⁶³ T. Doktor, *Nowe...*, dz.cyt., s.89. Por. także R. Mix, *Kim jest Sai Baba?*, „Effatha” 1996, nr1, s.19.

II. ASPEKT PSYCHOLOGICZNY

W funkcjonowaniu Stowarzyszenia Sathya Sai Baby, bo tak określana jest ta organizacja w Polsce, obok aspektu doktrynalnego istnieje również aspekt psychologiczny. Wydaje się, że warto w tej krótkiej analizie zatrzymać się i na tym drugim aspekcie działalności organizacji oraz jej mistrza.

Osoba Sathy Sai Baby odgrywa w powyższym stowarzyszeniu rolę pierwszoplanową. Człowiek ten, przypisując sobie boskie cechy, udziela współczesnemu człowiekowi porad na wszystkie niemalże istotne życiowe tematy. Zasadniczo cała działalność Sai Baby koncentruje się na proklamacji samego siebie jako bóstwa, a zwolennicy tego człowieka funkcjonują w zakładanych organizacjach na całym świecie, w tym również w Polsce⁶³. Z psychologicznego punktu widzenia ważnymi kryteriami analizy wydają się być **wiarygodność człowieka**, który jest założycielem organizacji i który skupia wokół siebie tak ogromne rzesze ludzi oraz **metody działania**, które są podejmowane przez Sai Babę i jego zwolenników. W psychologicznej analizie powyższego zagadnienia warto także zatrzymać się nad **wizerunkiem ewentualnych nowych adeptów Stowarzyszenia**, nad **motywami akcesu do organizacji**.

Poniższa analiza polega na porównaniu tego co jest deklarowane i tego, co jest realizowane w życiu guru. Wybrane wypowiedzi Sai Baby dotyczące jednak kwestii zasadniczych, po skonfrontowaniu ich z rzeczywistością budzą bowiem pewne zastrzeżenia.

1. Wiarygodność osoby

Zwolennicy Sai Baby zwracają się do niego „Swami”, co oznacza Nauczyciela Duchowego, Mistrza, tego który osiągnął doskonałość w kontrolowaniu zmysłów ciała, duszy i umysłu. Ten 70 letni człowiek mówi, że: „pierwszym zadaniem nauczyciela jest rozwijanie w sercach uczniów zamiłowania do doskonałości moralnej”⁶⁴. W kontekście zadań nauczyciela, Sai Baba wskazuje także na konieczność dawania świadectwa swoim życiem. Wypowiada więc piękne i prawdziwe słowa, wciągające do dalszego słuchania. Stwierdza, że: „wartości ludzkich nie można nauczyć się z wykładów lub podręczników. Ci, którzy usiłują przekazać wartości studentom czy uczniom, muszą wpieryw praktykować je sami, dając tym przykład”⁶⁵.

Spójrzmy, więc jak wygląda rzeczywistość w powyższych kwestiach. Otóż wśród wielkich zwolenników Sai Baby w Polsce jest osoba, która potwierdza niemoralne zachowania guru. Doświadczenie „dotykania genita-

⁶⁴ L. Podzorski, Sathya...,dz.cyt.,s.118.

⁶⁵ L. Podzorski, Sathya...,dz.cyt.,s.116.

liów” przez mistrza mogło być jakimś rytuałem związanym z wtajemniczeniem, jednakże nie zmienia to faktu dwuznaczności takiego zachowania. Istnieją także wypowiedzi świadectwa jednoznacznie wskazujące na molestowanie seksualne młodych chłopców przez Sai Babę. Pedofilia jest potwierdzana przez przedstawicieli różnych państw, którzy spotkali tego człowieka w Indiach i nie może być rozumiana jako czynność rytualna⁶⁶ Inni uczestnicy ashramów w Indiach, wskazują natomiast na zachowania Sai Baby, które określają jako próby psychicznego zniewolenia, czy nawet wręcz opętania⁶⁷

Powyższe świadectwa osób, które spotkały się z Sai Babą i były zaangażowane w działalność jego organizacji, dotyczące zachowań tego człowieka wskazują, że zachowania te, pozostają w jaskrawej sprzeczności w stosunku do słów wzywających do moralnej doskonałości i dawania przykładu.

Podobną rozbieżność ogólnych deklaracji i postaw Sathya Sai Baby obserwujemy też w innych przypadkach. W deklarowanym przez Sathya Sai Babę systemie wartości są m. in. niekrzywdzenie i tradycja⁶⁸ Podobnie też w wizerunku Sai Baby ukazywanym przez jego zwolenników, akcentowana jest miłość, szacunek dla wszystkich, pełnione dobro, pomaganie ludziom chorym, itp. Wypowiedzi mistrza często zaprzeczają jednak tej oficjalnej, afiszowej wizji - „Nie jestem przeciwny środkom antykoncepcyjnym. Uważam, że niektóre pary powinny rzeczywiście coś robić, nawet poddać się sterylizacji, by zapobiec piątej, czy szóstej, a czasami też trzeciej czy czwartej ciąży”⁶⁹. Znana jest także wypowiedź na temat pozbawiania życia dzieci nienarodzonych: „Jak już wspomniałem, są przypadki, w których aborcja jest niemal nie do uniknięcia, np. po zgwałceniu, albo gdy bardzo młoda dziewczyna, która znalazła się w trudnej sytuacji zachodzi w ciążę”⁷⁰ Sai Baba uzasadnia, że każda ciąża jest wyrazem karmicznej konstelacji, czyli pewnym prawem przyrody, indywidualnej egzystencji człowieka. Zgoda na zabicie dzieci nienarodzonych jest więc przejawem szerszego systemu wartości tego człowieka. W tym kontekście rodzi się pytanie o znaczenie po-

⁶⁶ A. Wiśniewski, *Duchowy gwałt*, „W drodze”2001,nr2,s.18-31. Autor artykułu, pochodzący ze Stargardu, był w latach 1996-2000 przewodniczącym Komitetu Koordynacyjnego Organizacji Sathya Sai Baba w Polsce, przebywał w Indiach oraz spotykał się z Sai Babą. Obecnie mówi: „uważam Sai Babę za osobę chorą, perfidną i niebezpieczną”

⁶⁷ Por. B. Szandorowska, *Spotkanie z guru*, Toruń 1994, s.94-98; s.105; s.114; s.133-135. Autorka opisuje swoje doświadczenia związane z trudnością odejścia z grupy Sai Baby w Indiach, doświadczeniem zła, którego źródło widziała w osobie guru.

⁶⁸ Zob. Sathya Sai Baba, *Zrealizuj....dz.cyt.*, s.3.

⁶⁹ R. Stepski-Doliwa, *Sai Baba....dz.cyt.*, s.171.

⁷⁰ Tamże,s.191.

jęcia „niekrzywdzenie”, skoro nie dotyczy ono prenatalnego okresu życia człowieka. Pytanie to jest szczególnie aktualne w kontekście powszechnego akcentowania przez wszystkie systemy etyczne Indii prawa ahimsy i sakralności życia. Zezwalanie na życie jednym, a odbieranie tego podstawowego prawa innym jest oczywistą niekonsekwencją i relatywizowaniem przyjętego systemu wartości.

Wśród poglądów Sathya Sai Baby znajdziemy też takie, w których, wbrew deklaracjom o poszanowaniu tradycji, próbuje on przedstawić siebie jako najwyższy autorytet. Wypowiadając się o rodzicach Sai Baba stwierdza, między innymi, że „powinni w domu uzupełniać naukę przekazywaną w szkole przez nauczyciela”⁷¹ Tym nauczycielem, który przekazuje naukę jest sam autor powyższej wypowiedzi lub też ci, którzy w jego imieniu działają. Należy wiedzieć, że istnieje program nauczania dla dzieci, opracowany przez Sai Babę tzw. Bal Vikas. Nauczyciele są więc osobami pierwszoplanowymi dla dziecka.

Taka hierarchia autorytetu jest nie do przyjęcia zarówno w silnie patriarchalnym społeczeństwie Indii, jak i w kulturze Zachodu. Dla rodziców prawdziwie zatroskanych o rozwój swojego dziecka nauczyciel nie może być postawiony przed rodzicami, gdy chodzi o sprawy związane z wychowaniem, czy rozwojem. Dominująca rola nauczyciela, połączona często z bezwzględnym posłuszeństwem, grozi zagubieniem indywidualności młodego człowieka i w konsekwencji niszczeniem jego osobowości. Osobami najważniejszymi, osobami znaczącymi, autorytetami w życiu dziecka są przede wszystkim rodzice. I to oni stanowią najbliższe środowisko wpływające na rozwój własnego dziecka. Nie do zaakceptowania jest fakt określania rodziców jako tych, którzy co najwyżej uzupełniają naukę mistrza, jako osoby drugoplanowe.

Powyższe przykłady świadczą o istotnych sprzecznościach między sferą ogólnych deklaracji, a szczegółowymi wskazaniem i obserwowanymi zachowaniami. Postawa taka stanowi istotną przesłankę kwestionującą wiarygodność Sathya Sai Baby.

2. Metody działania

Istotnym aspektem działalności powyższej organizacji, są metody wpływu na człowieka i werbowania nowych wyznawców. Otóż w opisach działalności Sai Baby jego zwolennicy bardzo często powołują się na opinie lekarzy, znanych polityków, ludzi z tytułami naukowymi, różnych autorytetów, którzy potwierdzają parapsychiczne zdolności guru. Do zwolenników Sai Baby należy np. były premier Włoch Bettino Craxi, którego brat (Anto-

⁷¹ L. Podzorski, Sathya..., dz. cyt., s.120.

nio Craxi) jest głównym przewodniczącym grup Sai Baby we Włoszech⁷² Powyższa metoda działania wykorzystywana jest niemalże przez każdą sektę. Podpieranie się autorytetami to jeden ze sposobów wywierania manipulacyjnego wpływu na człowieka. Mechanizm ten, został dość szczegółowo opisany zwłaszcza w literaturze psychologicznej, poparty badaniami empirycznymi⁷³

Sai Baba ostrzega, że żadna religia nie może rościć sobie pretensji do bycia najlepszą i jedyną. Tworząc eklektyczny system filozoficzny, nawołuje do całkowitej tolerancji religijnej i poszanowania religijnych rytuałów każdej wiary⁷⁴ Jego zwolennicy podkreślają, że nakłania wszystkich do pozostania przy swojej wierze, przez co daje im poczucie wolności, możliwości wyboru, możliwości podejmowania decyzji, ale jednocześnie sugeruje sposoby postępowania. Liderzy grup, guru⁷⁵ oraz ich przedstawiciele, zwykle mocno akcentują, że rozmówcy posiadają wolny wybór, a kwestia zaangażowania się w praktyki grupowe powinna być pozostawiona wyłącznie ich osobistej decyzji. Bardzo mocno przekonują, że uczestnictwo w tym ruchu absolutnie nie wymaga porzucenia dotychczasowego trybu życia, wyznania, szkoły, rodziny, przyjaciół, zawodu czy zainteresowań. W kontekście tego typu zapewnień człowiek nabiera przekonania, że sam decyduje o sobie, a wybór grupy był samodzielnym i wolnym wyborem.

Należy mieć świadomość, iż tego typu wypowiedzi są wyrafinowanym przejawem manipulacyjnej działalności zwolenników Sai Baby. Powyższy sposób oddziaływania społecznego został w psychologii społecznej dokładnie zbadany i opisany. Philip Zimbardo wskazuje, że „podstawową zasadą w przypadku każdej formy oddziaływania społecznego jest stosowa-

⁷² A. Grządkowski tłumaczenie i opracowanie, Naukowcy u Sai Baby, „Nieznany Świat” 1993, nr 7-8, s. 16-18; A. Craxi, My, nasze dzieci i Sai Baba, „Nieznany Świat” 1993, nr 7-8 s. 10-12.

⁷³ Por. R. Cialdini, Wywieranie wpływu na ludzi, teoria i praktyka, Gdańsk 1996, s. 112, s. 191; T. Witkowski, Psychomanipulacje, Wrocław, 2000, s. 179-185; P. Nowakowski, Sekty. Oblicza werbunku, Tychy 2001. Autorzy opisują znane w psychologii eksperymenty Milgrama, ukazując związek posłuszeństwa z oznakami autorytetu dostrzeganymi u osób odbieranych jako autorytety. Mechanizm ten skłania do uległości manipulowanych wobec manipulatora, wobec lidera, wobec guru.

Wykorzystywanie nazwiska znanej osobistości życia publicznego stanowi powszechnie stosowany przez sekty mechanizm wpływu, polegający także na uwiarygodnieniu swojej działalności.

⁷⁴ I. Czajkowska, Głos Sai Baby (2), „Nieznany Świat” 1992, nr 5, s. 8.

⁷⁵ Taki charyzmatyczny przywódca, zwykle przedstawiany jest jako posiadający osobisty kontakt z Bogiem, lub sam zajmuje miejsce Boga. W grupie zajmuje on miejsce centralne i jest gwarantem wszystkiego co najwartościowsze dla wyznawców. Zwykle taki człowiek doprowadza do uzależnienia od siebie pozostałych członków grupy lub od narzuconych wierzeń poprzez autorytarne sprawowanie władzy. Por. Wł. Nowak, Sekty w Polsce a młodzież. Przewodnik, Olsztyn 1995, 22; A. Zwoliński, Anatomia sekty, Kraków 1996, s. 39.

nie tak niewielkiego nacisku, jaki jest niezbędny, aby wywołać podjęcie danego zachowania, przy jednoczesnym zwiększaniu siły przekonania danej osoby, że ma możliwość wyboru”⁷⁶

Sathya Sai Baba określany jest jako *Awatar*, czyli Świadoma Siebie Inkarnacja Boga zstępująca z Królestwa Bożego na ziemię. Awatar posiada atrybuty Boga – wszechobecność, wszechmoc, wszechwiedzę, wszechmiłość. Jednakże w świetle powyższej, bardzo pobieżnej analizy doktrynalno – psychologicznej, Sai Baba jawi się bardziej jako zwykły prestidigitator i manipulator niż boski mistrz prowadzący człowieka do doskonałości.

3. Motywy przynależności

Innym aspektem analizowanego zagadnienia jest analiza psychologicznych motywów akcesu do Stowarzyszenia Sai Baby. Wydaje się jednak, że należałoby je widzieć w szerszym kontekście – jako motywy przynależności do różnych grup o charakterze kultowym⁷⁷. Jedną z teorii wyjaśniających powyższą problematykę jest stanowisko amerykańskich psychologów klinicznych. Aby człowiek znalazł się w grupie o charakterze kultowym muszą zaistnieć dwa czynniki, pierwszy to wysoka podatność osobista na oddziaływania tego typu grup oraz drugi to spotkanie się z ofertą grupy⁷⁸

⁷⁶ P. Zimbardo, L. Floyd, *Psychologia i życie*, Warszawa 1994, s.560.

Por. także S. Hassan, *Psychomanipulacja w sektach*, Łódź 1988, s.93-104. Autor dokładnie wyjaśnia istotę kontroli świadomości z punktu widzenia psychologii społecznej. Kontrola zachowań, myśli, uczuć oraz informacji prowadzi do uzależniania nowego członka od organizacji.

⁷⁷ Użycie określenia „grupa kultowa”, uzasadniają liczni autorzy. Opisowa definicja takiej grupy zakłada trzy kryteria:

Werbowanie nowych członków do grupy dokonywane jest poprzez manipulację polegającą na zatajaniu istotnych informacji o grupie (o jej celach, zadaniach, założycielu, pochodzeniu, doktrynie, strukturze organizacyjnej);

Więź z obiektem kultu (szeroko rozumiany: kult Boga pojmowanego subiektywno-arbitralnie, kult człowieka, kult specyficznych praktyk, kult przedmiotów) wśród członków grupy ma charakter irracjonalny, często wręcz obsesyjny;

Konsekwencją pobytu w grupie, mogą być widoczne u nowego adepta zagrożenia dla jego sfer życia: psychiczno – duchowej, społecznej oraz fizycznej.

Wydaje się, że powyższa definicja odzwierciedla sposób funkcjonowania Stowarzyszenia Sai Baby w Polsce i jednocześnie upoważnia używanie określenia „grupa kultowa” w stosunku do powyższej organizacji.

Por. J. Ritchie, *Tajemniczy świat sekt i kultów*, Warszawa 1994, s.10-11; F. Nordhausen, *Psycho – Sekten. Die Praktiken der Seelenfänger*, Berlin 1997, s. 585; T. Paleczny, *Sekty. W poszukiwaniu utraconego raju*, Kraków 1998, s.37-38; D. Kuncewicz, *Przyczyny przynależności do grup kultowych*, niepublikowana praca magisterska, Lublin KUL, 1999, s.11.

⁷⁸ Por. J.C. Ross, M.D. Langone, *Cultus. What parents should know*, New York,

Adherenci grup o pochodzeniu dalekowschodnim wskazują zwykle na odnalezienie w nich kierownictwa duchowego, którego potrzebują. Sądzą także, że grupa pod przewodnictwem mistrza, nauczyciela, guru, pozwala im najlepiej realizować i rozwijać swoje możliwości, które były dotąd niezauważane. U młodych adeptów tego typu grup zauważa się gotowość do ślepego wręcz kultu przywódcy, euforyczny nastrój, poczucie elitarności, które często łączy się negacją życia rodzinnego, negacją osób bliskich oraz dawnych wartości. Duża gotowość do poddawania się przywódcy i jego nauce, może prowadzić wręcz do cofania się w rozwoju intelektualnym i emocjonalnym⁷⁹ Należy zaznaczyć, że kształtowanie powyższych cech dokonuje

1988, s.29-31. Michael D. Langone (dyrektor Amerykańskiej Fundacji Rodzin, zajmującej się pomocą rodzinom poszkodowanym przez sekty), Paul R. Martin (dyrektor ośrodka rehabilitacyjnego dla byłych członków destrukcyjnych grup kultowych) oraz Margaret T. Singer z kalifornijskiego Uniwersytetu w Berkeley, uzależnienie od grup kultowych wyjaśniają teoretycznym modelem, w którym istotną rolę odgrywają dwa czynniki: wysoka podatność osobista – aspekt podmiotowy oraz spotkanie z werbownikiem i jego ofertą – aspekt przedmiotowy.

Autorzy ci, mówiąc o podatności osobistej wskazują na okres rozwojowy, na relacje w rodzinie, na aktualną sytuację, w której znajduje się młody człowiek oraz na cechy osobowościowe.

Okres rozwojowy. Najczęściej manipulacyjnej działalności ulegają ludzie młodzi od 16 do 30 roku życia. Jest to więc czas szkoły lub studiów. Okres ten charakteryzuje się specyficznymi prawami i zachowaniami -występowanie kryzysu młodzieńczego, któremu towarzyszy nasilenie trudności psychicznych, konflikty potrzeb, zmienność nastrojów emocjonalnych. Czymś naturalnym w tym okresie rozwojowym jest poszukiwanie nowych dróg i sposobów radzenia sobie. Nieco starszą grupą narażoną na werbunkową działalność jest młodzież studiująca. Ta grupa młodych ludzi dużo podróżuje, ma stosunkowo dużą łatwość w nawiązywaniu nowych kontaktów, przebywa długi czas poza domem, przeważnie nie posiada jeszcze swojej rodziny, często są pełni zapału, aby działać dla dobra wspólnego i zazwyczaj posiadają szerokie zainteresowania. Stają się więc stosunkowo łatwą i bardzo atrakcyjną grupą ludzi narażonych na werbunkową działalność sekt.

Czynniki sytuacyjne – to wszystkie te sytuacje, które prowadzą do dużego nasilenia stresu, do wydarzeń kryzysowych, wszystkie te wydarzenia, które mają charakter traumatyczny: śmierć kogoś bliskiego, ciężka choroba, zawód miłosny, rozwód, brak pracy, dotkliwa życiowa porażka, czy jakakolwiek inna niespodziewana sytuacja, która niesie ze sobą poważne i nieprzewidziane następstwa dla człowieka.

Komunikacja w rodzinie. Podatność na zwerbowanie ma związek z komunikacją w rodzinie. Wymienia się zwłaszcza zaburzone relacje z ojcem (subiektywnie widziane przez młodzież lub obiektywnie istniejące).

Cechy osobowościowe: z upodobaniem w kierunku przeżywania odmiennych stanów świadomości, z dużą tolerancją wobec niejasnych i dwuznacznych sytuacji, z potrzebą zależności i duchowego kierownictwa, z małą asertywnością, z naiwnym idealizmem, ze sztywnością myślenia, z niską oryginalnością.

Por. także: G. Klosinski, Psychokulte. Was Sekten für Jugendliche so attraktiv macht, München 1996, s.21-24; s.51-55.

⁷⁹ Por. Z. Pawłowicz, ABC o sektach, Gdańsk 2000, s.73-74.

się w konkretnych grupach, jednakże gotowość do tego typu zachowań jest wnoszona niejako przez przyszłych adeptów. Grupa może jawić się jako ta, która odpowiada na powyższe potrzeby młodych ludzi. Generalnie grupy o proveniencji dalekowschodniej prezentują się jako oazy porządku, harmonii, sensownego działania, oderwania się od świata zmaterializowanego i skłóconego. Taki wizerunek trafia w określone potrzeby człowieka pełnego młodzieńczych ideałów i gotowego do ukierunkowanego działania. Głównym motywem wstępowania do tego typu grup jest przeżywane poczucie zagubienia, niepewność i nieumiejętność podejmowania decyzji, właściwych wyborów, brak poprawnych więzi z rodzicami. Wydaje się, że tak może być odbierane Stowarzyszenie Sai Baby przez młodych ludzi w Polsce.

Zakończenie

Celem, który autorzy postawili sobie w niniejszym artykule, było na płaszczyźnie religioznawczej udzielenie odpowiedzi na pytanie o zasady metafizyczno – religijne, które stanowią podstawę nauczania Sathya Sai Baby, Natomiast na płaszczyźnie psychologicznej udzielenie, w oparciu o dokonaną analizę religioznawczą, odpowiedzi na pytania o wiarygodność osoby, metod działania i motywów przynależności. Zadanie to nie było łatwe przede wszystkim ze względu na specyfikę źródeł, tzn. ich fragmentaryczny i kontekstualny charakter oraz ich język. Przeprowadzone analizy pozwoliły jednak uzyskać w miarę obiektywny i całościowy obraz badanego zagadnienia.

W ich wyniku udało się ustalić, że zasadnicze elementy doktrynalne nauczania Sathya Sai Baby (politeistyczna i immanentna idea Sacrum, oparta o zasady panteistycznego monizmu koncepcja uniwersum, wizja człowieka jako mikrokosmosu zorganizowanego wokół ukrytego w nim boskiego pierwiastka, relatywistyczne rozumienie religii oraz własna samoświadomość misji boskiego awatara) pozostają pod silnym wpływem klasycznego hinduizmu Upaniszad wraz z jego doktrynalnymi konsekwencjami (cykliczność czasu, karma, reinkarnacja) z wyraźnie zaznaczonymi elementami hinduistycznego bhakti (potrzeba miłości i czci Boga). W swoim rozumieniu powszechnego braterstwa sprzeciwia się on jednak hinduistycznemu podziałowi społeczeństwa na kasty. System przedstawiony przez Sathya Sai Babę charakteryzuje się również aspiracjami uniwersalistycznymi (globalistycznymi) w dziedzinie religijnej, co pociąga za sobą eklektyczne włączanie do niego zreinterpretowanych w świetle własnych założeń elementów innych religii.

Z punktu widzenia psychologii Sathya Sai Baba jawi się jako osoba mało wiarygodna, działająca w oparciu o wyrafinowane metody manipulacji,

bazując na postawach kontestacji, którym towarzyszy zapotrzebowanie na odnalezienie alternatywnego, spójnego światopoglądu.

Autorzy mają nadzieję, że pomimo pewnych niedoskonałości artykuł niniejszy pozwoli otworzyć pole do dalszych badań nad tym zagadnieniem. Przedstawione wnioski wskazują bowiem nie tylko na potrzebę podobnych analiz, lecz także, że odradzaniu się religijności w XXI w. winno towarzyszyć obok wrażliwości emocjonalnej, również umiłowanie i prymat klasycznie rozumianej prawdy.

Summary

Phenomenon of Sathya Sai Baba. Attempt of religiology-psychology analysis

Article contains a critical analysis of religious occurrences of Sathya Sai Baba (Sathyanarayana Ratnakra Raju, born in 1926), from religiological and psychological point of view, based on literature sources. From religiological aspects the article intends to give an answer to a question on religious-metaphysical principles, that determine the fundamental teaching of Sathya Sai Baba, but from psychological angle it endeavors on the base of religious analysis concerning the reliability of person, methods of activity and motives of membership.

On the basis of conducted researches the authors reached the following findings: the principle elements of doctrinal teaching of Sathya Sai Baba (idea of Absolute, concept of universe, man and religion) stays under strong influence of Hindu Upanishad with some clearly marked elements of Hindu bhakti, however opposes the partition of Hindu society into castes. The system introduced by Sathya Sai Baba is characterizes also with universal aspirations that involves some elements of other religions.

From psychological point of view Sathya Sai Baba appears as a hardly reliable person, acting basically on sophisticated methods, founded on contestant attitudes accompanied with demands on alternative coherent viewpoint.

rev. Andrzej Wańka, rev. Sławomir Bukalski